

JEL Classification: D20; L22; M13

Наталія Смочко, д.г.н., доцент
Мукачівський державний університет
<https://orcid.org/0000-0002-2440-5737>
natasmochko@gmail.com

Natalia Smochko, Doctor of Geographical Sciences, Associate Professor
Mukachevo State University
<https://orcid.org/0000-0002-2440-5737>
natasmochko@gmail.com

Тетяна Лужанська, к.г.н., доцент
Мукачівський державний університет
<https://orcid.org/0000-0003-0709-8293>
tetyana.Luchanska70@gmail.com

Tatiana Luzhanska, Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor
Mukachevo State University
<https://orcid.org/0000-0003-0709-8293>
tetyana.Luchanska70@gmail.com

Наталія П'ятка, к.е.н., ст. викладач
Мукачівський державний університет
<https://orcid.org/0000-0001-9810-3961>
stojkanata1977@gmail.com

Natalia Piatka, Candidate of Economical Sciences, Senior Lecturer
Mukachevo State University
<https://orcid.org/0000-0001-9810-3961>
stojkanata1977@gmail.com

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

У статті проведено аналіз трактування поняття екологічного туризму. Проаналізовано, що у період глобалізації світова спільнота зіткнулась із проблемою збереження та захисту природних ресурсів міжнародного значення. У світі екологічний туризм визначається як різновид природного науково-пізнавального туризму, що здійснюється в екологічно чисті куточки планети. Екологічний туризм має потенціал для реалізації пізнавальної активності та розвитку суспільства без шкоди для довкілля, що в сучасному глобалізованому світі надзвичайно важливо. Екологічний туризм, що розвивається у синергії з іншими формами сталого туризму і підприємництва в сільських районах, може стати важливим внеском у збереження національної спадщини і природних ландшафтів, підвищення якості життя та зростання добробуту місцевих громад. У статті розглянуто, що екологічний туризм найдинамічніше розвивається на територіях, що мають природничу цінність (національні та ландшафтні парки), спрямований на охорону природного і культурного середовища регіонів та представляє форму сталого туризму. Розглянуто, що екологічний туризм розвивається на основі природоохоронної, етнотолерантної та екоосвітньої складових. Оцінено три найбільш важливі детермінанти екологічного туризму, які відрізняють його від інших форм туризму. Доведено, що нині екологічний туризм широко розглядають як перспективний напрям сталого розвитку, успішного вирішення складних екологічних проблем, а його основною метою є перехід до нової ідеології життя суспільства, екологізації економіки та виробництва, максимальне формування екологічно зорієнтованої цивілізації. Описано чотири найпоширеніші види екотуризму і екотурів як у світі, так і в Україні. У статті розглянуто, що Європейські держави приділяють значну увагу екологічній значущості трансграничних резерватів. Розглянуто українсько-польське прикордоння як унікальну територію, що представлена трьома трансграничними біосферними резерватами. На основі проведеного аналізу встановлено, що рекреаційні території національних природних парків України для виконання основної своєї функції збереження природних ландшафтів, задоволення інтересів відпочиваючих і туристів в оздоровленні погребують державного підходу, особливо в управлінському, організаційно-методичному та фінансовому забезпеченні. Нині більшість вітчизняних національних парків поки що обмежуються популяризацією еталонів природи шляхом екскурсійної діяльності, просвітницько-краєзнавчої роботи та деякими іншими екотуристичними функціями. Практичне значення дослідження полягає у тому, що розглянуто основні засади, завдяки яким екологічний туризм має перспективи розвитку в Україні;

приділена увага проблемі антропогенної трансформації як зміні природних систем та необхідності їх відновлення; проведення заохочувальних заходів у сфері екологічного туризму.

Ключові слова: екологічний туризм, охорона навколишнього середовища, природні території, активна рекреація, екологічна освіта, екологічне маркування, заповідні ландшафти.

A ROLE OF ECOLOGICAL TOURISM IS IN CONTEXT OF PERSPECTIVE DEVELOPMENT OF TERRITORIES

The analysis of interpretation of concept of ecological tourism is conducted in the article. It is analysed, that in a period globalization a world association ran into the problem of maintainance and defence of natural resources of international value. In the world ecological tourism is determined as a variety natural scientifically cognitive to tourism which is carried out in environmentally clean corners of planet. Potential has ecological tourism for realization of cognitive activity and development of society without harm for an environment, that it is extraordinarily important in the modern globalizing world. Ecological tourism which develops in a synergy with other forms of permanent tourism and enterprise in rural districts can become important payment in the maintainance of national inheritance and natural landscapes, upgrading life and growth of welfare of local societies. It is considered in the article, that ecological tourism more naydinamichnishe develops on territories which have a natural value (national and landscape parkas), directed on the guard of natural and cultural environment of regions and presents the form of permanent tourism. It is considered, that ecological tourism develops on the basis of nature protection, etnotolerantnoy and ekoosvitnei of constituents. Three most essential determinants of ecological tourism, which distinguish him from other forms of tourism, are appraised. It is well-proven that presently ecological tourism is widely examined as perspective direction of steady development, successful decision of thorny ecological problems, and him a primary purpose is passing to new ideology of life of society, ecologization of economy and production, maximal forming of the ecologically orientated civilization. Four most widespread types of ekoturizmu and ekoturiv are described both in the world and in Ukraine. It is considered in the article, that the European states spare considerable attention ecological meaningfulness of transfrontal rezervativ. Ukrainsko-polske is considered border line as unique territory which is presented three transfrontal biosphere rezervatami. It is set on the basis of the conducted analysis, that rekreaciyni territories of national natural parks of Ukraine for implementation of the basic function of maintainance of natural landscapes, satisfaction of interests resting and tourists, in making healthy will be fastidious state approach, especially in administrative, to organizationally methodical and financial providing. Presently most domestic national parks are so far limited to popularization of standards of nature by excursion activity, elucidative-regional works and some other by ekoturistichnimi functions. The practical value of research consists in that basic principles due to which ecological tourism has prospects of development in Ukraine are considered; spared attention the problem of anthropogenic transformation as change of the natural systems and necessity of their renewal; a leadthrough of encouraging measures is in the field of ecological tourism.

Keywords: ecological tourism, guard of environment, natural territories, active rekreaciya, ecological education, ecolabeling, protected landscapes.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі у багатьох країнах світу екологічному туризму приділяється зростаюча увага. Екотуризм несе в собі великий екопросвітницький та рекреаційний потенціал. Важливо кожній державі якнайбільш раціонально та ефективно використовувати його в природоохоронних цілях. Все це відбувається через те, що вплив людини на навколишнє середовище є здебільшого негативним. Актуальність досліджень щодо впливу процесів глобалізації на розвиток екологічного туризму базується на зростанні напруги, яка лежить в його основі, а саме між економічними та екологічними цінностями. З огляду на процеси глобалізації у сучасному світі, важливою складовою екологічного туризму є не тільки людська діяльність, а й духовні, моральні та естетичні цінності. Екологічний туризм як засіб комунікації людини з довкіллям під час глобальної екологічної кризи набуває особливої актуальності та популярності. Ефективна політика та дії, що стимулюють інвестиції в екологічний туризм, допомагають галузі повною мірою використовувати фінансові можливості, спрямовувати інвестиції на задоволення потреб сектора. Науковцями розроблені нові зелені бізнес-моделі та екологічно чисті моделі із круговим, міждисциплінарним та міжгалузевим підходом (туризм, культура, довкілля, продукти харчування, утилізація відходів тощо).

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Розвитку екотуризму як в Україні, так і у світі, загалом присвячені наукові розробки

багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. У світовому туризмі одоночасно співіснують поняття сільський, аграрний, екологічний та зелений туризм, зміст і сфера впливу яких деяким чином перетинаються. Різноманітність функціонального призначення, відсутність уніфікації і змістовного наповнення обумовлюють необхідність ретельного вивчення та опрацювання основної термінології даного виду діяльності. У наукових статтях В. Храбовченко та Т.Бочкарьової розглянуті передумови зародження та історія розвитку екотуризму, концепція сталого розвитку сучасного туризму, можливості управління впливом туризму на природні туристські ресурси та вигоди від екотуризму, динаміка зростання і перспективність екотуристського ринку. Питанням розвитку екологічного туризму присвячені праці таких вчених, як: С. Буняк, П. Горішевський, І. Горленко, Г. Балабанова, Ю.Зінько, Л.Матвійчук, І.Тишук, А.Мельник, М.Рутинський, Т. Ткаченко.

Цілі статті. Метою статті є проаналізувати світовий досвід, основні підходи та нормативно-правову становлення екологічного туризму, роль екологічного маркування, складових розвитку екологічного туризму, детермінанти екологічного туризму, оцінку транскордонних біосферних резерватів, діяльність національних природних парків України, основні засади перспективного розвитку екологічного туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З початку XXI століття екологічний туризм, за визнанням експертів ВТО, є одним із секторів туристичної індустрії, що динамічно розвивається. Ідеї охорони навколишнього середовища, що стали надзвичайно популярними серед західної цивілізації, охопили й індустрію туризму. Внаслідок цього серед масових туристів виник попит на види туризму, альтернативні масовому, - «зелені» подорожі. Згідно з офіційними статистичними даними ВТО, «зелені» подорожі нині займають від 7 до 20 % у загальному обсязі турпоїздок. Головною рушійною силою бурхливого розвитку екологічного туризму є швидко зростаючий попит на рекреацію на природі, що визначається збільшенням невідповідності середовища проживання сучасної людини її фізіологічним і психологічним потребам. Екологічний туризм виступає як значна та динамічна індустрія світу, система мандрівок та екскурсій, сфера рекреації, яка заснована на антропоекологічній парадигмі. Екологічний або зелений туризм - пізнавальний і відпочинковий вид туризму, зосереджений на природних територіях, який передбачає заняття різними формами активної рекреації у природних ландшафтах без заподіяння шкоди навколишньому середовищу. Предметом туристичного попиту є екологічно чисті території, природне різноманіття, привабливі ландшафти (Зінько, 2003).

У 2015 році на саміті ООН з питань сталого розвитку були схвалені Глобальні цілі сталого розвитку. Екологічне маркування є одним з надійних інструментів переходу до сталого виробництва через споживчий попит. Згідно з даними експертів авторитетної громадської організації The Ecotourism Society, що спеціалізується на розвитку екологічного туризму, 85% туристів надають перевагу туристичним операторам, що опікуються довкіллям. Екологічна свідомість господарів, засвідчена відповідним сертифікатом, є важливим фактором і при виборі місць відпочинку. За даними Sustainable Travel International на сьогодні національні системи екологічного маркування розроблено більше ніж у 30 країнах.

Екологічний туризм у контексті сталого розвитку передбачає раціональне використання та відтворення екологічних ресурсів, а також збереження етнокультурного середовища, відновлення і збереження традиційного способу життя місцевого населення, його культури. Як стверджують науковці, реальні масштаби впливу туризму на довкілля часто залишаються прихованими, оскільки транспорт, розміщення та харчування сприймають як окремі частини сфери послуг, а не як взаємопов'язані компоненти одного цілого. Екологічний туризм - це один з різновидів туризму, де людина за допомогою природи отримує психологічне, інтелектуальне та емоційне відновлення на основі взаємоповаги до природи, яка в свою чергу зазнає мінімальних

впливів людини та зберігає свої ресурси за для правильного функціонування природних процесів у цілому та передання цих властивостей природи наступним поколінням людей. Екологічний туризм не може існувати без трьох складових, а саме природоохоронної, етнотолерантної та екоосвітньої. Попит на екологічний туризм підвищується із зростанням рівня урбанізації та економічно-технічного прогресу в цілому. Ще однією особливістю екотуризму є екологічна свідомість мандрівників. Сферою інтересів екотуристів є навколишнє природне середовище, ознайомлення з ландшафтним та біологічним його різноманіттям. Користуючись унікальністю місцезнаходження екотуристичних осель поблизу природоохоронних територій, їх власники підтримують серед туристів екологічні вимоги щодо організації побуту й дозвілля, а також пропонують їм низку програм заглиблення у світ дикої природи. Так, екологічний фактор перетворюється на економічну категорію: підтримка якості та непорушності навколишнього середовища економічно вигідна.

Науковці виділяють три найбільш важливі детермінанти екологічного туризму, які відрізняють його від інших форм туризму: 1) екотуризм – це форма активного і детального огляду територій з унікальними природними, ландшафтними та культурними цінностями; 2) екотуризм робить вагомий внесок в охорону природної та культурної спадщини, зміцнюючи місцеву ідентичність і екологічну освіту; 3) екотуризм – це елемент сталого розвитку регіону, який приносить реальну економічну вигоду місцевим громадам (зелені робочі місця) і поліпшує якість життя (Рутинський, 2006).

Екологічний туризм сприяє також освіті туристів та дозволяє фінансувати заходи зі збереження території, допомагає розвитку ізольованих поселень. Розвиток екотуризму часто розглядається як важливий засіб збереження довкілля для майбутніх поколінь особливо на природоохоронних територіях. Більшість громадських ініціатив у галузі екологічного світового туризму й досі є маломасштабними, часто засновані на ентузіазмі деяких місцевих екологічно свідомих підприємців, активних груп громадян, адміністрацій заповідних територій або місцевих органів влади, які усвідомили, що тільки чисте довкілля може залучити туристів у довгостроковій перспективі (Буняк, 2011).

Екологічний туризм включає всі види туризму, орієнтовані на збереження природного довкілля, зокрема заповідних ландшафтів, налагодження гуманних стосунків з місцевим населенням та органами самоврядування, поліпшення фінансово-економічного благополуччя регіонів. Стратегічна мета екологічного туризму – лімітована потребами збереження довкілля рекреаційна діяльність (мандрівки, екологічні екскурсії, екоосвіта тощо). Нині існують чотири найпоширеніші види екотуризму і екотурів як у світі, так і в Україні: 1) *наукові тури* – участь у дослідженнях природи, польові спостереження; 2) *тури історії природи* – тури, пов'язані з пізнанням навколишньої природи і місцевої культури (переважають на території заповідників та національних парків; 3) *пригодницький туризм* – об'єднує всі подорожі, пов'язані з активними способами переміщення та відпочинку на природі з метою отримання нових відчуттів, поліпшення фізичної форми туриста; 4) *подорожі в природні резервати* (Горленко, 2004).

Європейські держави приділяють значну увагу екологічній значущості транскордонних резерватів. Вони є тими "вузлами", які з'єднують між собою екологічні мережі різних країн. Вони у Всеєвропейській екомережі виконують одночасно роль центрів та екокоридорів. Великі переваги цих територій полягають у екологічному вихованні, поширенні інформаційних матеріалів, у розвитку туризму, зокрема екотуризму. Відомо, що основу біосферних резерватів складають такі поліфункціональні природоохоронні території, як національні природні та регіональні ландшафтні парки, які поряд з природоохоронною функцією виконують також і рекреаційну, зокрема активно розвивають екологічний туризм. Українсько-польське прикордоння є унікальною територією, так як представлене трьома транскордонними біосферними

резерватами, які включають себе такі природоохоронні території, як природні заповідники, національні природні та регіональні ландшафтні парки, тощо.

Влаштування в межах транскордонних біосферних резерватів екологічних стежок і туристських маршрутів здатне вирішити такі важливі завдання. *По-перше*, забезпечити відвідувачам природоохоронних установ найповніше ознайомлення з її ландшафтами, цінними природними та культурними об'єктами тощо, а *по-друге* мінімізувати вплив рекреації на природне середовище заповідних територій. Еколого-освітні стежки та маршрути обмежують ці навантаження завдяки розподіленню потоків рекреантів по території природоохоронних установ. Територія українсько-польського прикордоння представлено такими ТБР: «Західне Полісся», «Розточчя» та «Східні Карпати». Дані транскордонні резервати мають значний туристично-рекреаційний потенціал та передумови для розвитку екологічного туризму. Екологічний туризм здійснюють у даних ТБР за такими напрямками: 1) екскурсії маркованими екоосвітніми стежками; 2) науково-пізнавальний пішохідний екотуризм; 3) лижні подорожі та прогулянки; 4) прогулянки, подорожі на велосипедах; 5) прогулянки, подорожі на конях; 6) етнографічний туризм; 7) аматорське полювання; 8) любительське і спортивне рибальство; 9) прогулянки та подорожі на повітряних кулях; 10) екстремальний екотуризм (Буняк, 2011).

Найпівденнішим біосферним резерватом українсько-польського прикордоння є «Східні Карпати». Він є першим в Україні транскордонним заповідним масивом, який Комісія ЮНЕСКО «Людина і біосфера» внесла у Світову мережу біосферних резерватів. Даний транскордонний резерват сприяє збереженню флористичного різноманіття Бескид, яке нараховує понад 1000 видів судинних рослин, а також збереженню популяцій таких рідкісних видів хижих звірів як бурий ведмідь, вовк, рись, дикий кіт, куниця та інших. На його території розмножуються популяції зубра та гуцульського коня. Важливою є роль резервату для підтримки екологічної рівноваги басейнів гірських річок Ужа та Сяну. На значній площі збереглися унікальні для Центральної Європи пралісові екосистеми, які є цінними еталонами для ведення лісового господарства на природних засадах.

Євро регіон Бескид, де розташований біосферний резерват, відзначається багатими рекреаційними ресурсами. На території Ужанського НПП в селах Ужок, Кострино, Сіль та інших виявлені лікувальні мінеральні джерела, завдяки яким він має бальнеологічне значення. В урочищах Красія, Щербан, Явірник діють туристичні бази. У Великому Березному є контрольно-пропускний пункт до Словаччини, що полегшує відвідування національного парку закордонними туристами (Горленко, 2004).

На сьогоднішній день Ужанський НПП характеризується розвинутою мережею ознакованих тематичних та піших шляхів з відповідним інформаційно-картографічним забезпеченням. Проте, за їх протяжністю парк в 2-3 рази поступається відповідним показникам у Бещадському НП. На території парку відновлено 17 давніх туристичних маршрутів, створено 6 екологічних стежок, організовується низка нових. З велосипедних маршрутів територією парку можна пересуватися міжнародним велошляхом R61 та регіональними №10 та №14, на базі яких у рамках тристороннього партнерства розроблено два тематичні маршрути: «Шляхом ікон» та «Слідами бравого вояка Швейка». Цікавим об'єктом «Східних Карпат» виступає Надсянський регіональний ландшафтний парк. На його території ведеться активна екоосвітня діяльність та розвивається екологічний туризм, а саме промарковано туристичний маршрут «Від витоків Дністра до витоків Сяну» та еколого-краєзнавча стежка «Слідами неіснуючих сіл (Дидьова)». Одним з найяскравіших об'єктів прикордонної зони є Бещадський парк народовий. В парку розвинена ціла мережа еколого-освітніх стежок та туристичних маршрутів. Найбільшою популярністю користуються піші прогулянки. Також в парку розроблені карти веломашрутів та стежок для кінних прогулянок. У центральній частині українсько-польського прикордоння знаходиться ТБР «Розточчя». Він створений на гряді Розточчя, яка перетинає державний кордон України та Польщі. Розвиткові

екологічного туризму на території резервату сприяє чимало факторів. На даній території є значна кількість еколого-пізнавальних стежок та маршрутів – «Стежка Івана Франка», «Крехівські святині», «Верешиця», «Лелехівка», «Головним Європейським вододілом», «Голуби» (Яворівський НПП), «Потелич» та «Бір Кунинський» (Равське Розточчя) (Матвійчук, 2017). Також територією ТБР розроблено п'ять автобусно-пішохідних маршрутів, які демонструють цінні історико-культурні та сакральні об'єкти краю: «Страдч - Чорні озера», «Шляхами Розточчя: від Янова до Крехова», «Яворівський військовий полігон: минуле та сучасність», «Яворівські околиці», «Вікова історія Янова» тощо (Яворівський НПП) пішохідний маршрут - «Рава Руська - с. Потелич» (РЛП Равське Розточчя).

Територія БР Розточчя з польської сторони представлена Розточанським парком народовим, територією якого проходить чотири туристичних маршрутів: центральний, краєзнавчий, Розточанський та прогулянковий. Екологоосвітня діяльність в парку представлена дев'ятьма навчальними стежками. Необхідно активізувати еколого-туристичну діяльність у ТБР «Західне Полісся», розробити нові маршрути та відновити ті, які не користуються попитом, спрямувати зусилля на рекламну кампанію.

У межах ТБР потрібно вести активнішу співпрацю між Україною та Польщею у контексті розвитку екологічного туризму. Екологічний туризм повинен розвиватися у поєднанні з екологічною освітою, оскільки вона повинна підвищувати екологічну освіту дітей та підлітків, формуючи правильне ставлення до природи. Екологічна освіта у досліджуваних біосферних резерватах розвивається на належному рівні. У транскордонних резерватах діють екологічні навчальні центри та регулярно проводяться екологічні тематичні бесіди, семінари та уроки з молодіжною групою та в школах. Також, проводяться популярні екологічні акції - «Чисте довкілля», «День довкілля», «День птахів», «День дерева», «День заповідників та парків» та «Птах року». Основними цілями екологічної освіти в досліджуваних ТБР є: 1) формування екологічної обізнаності місцевої громади; 2) екологічна освіта відвідувачів; 3) ведення пропагандистської діяльності; 4) співробітництво з різними установами, організаціями природоохоронного спрямування, в тому числі з учбовими закладами; 5) співпраці з громадськими, державними та міжнародними еколого-освітніми організаціями; 6) створення природознавчих музеїв-виставок; організація масових еколого-освітніх заходів тощо. Розвиваючи на території резерватів екологічну освіту та екологічний туризм, набуває популярності сільський туризм і агротуризм. Облаштування та функціонування агроосель у селах стає важливим чинником підтримки різних форм екотуризму через забезпечення нічліжних і гастрономічних послуг для туристів. Разом з тим, важливо також здійснити заходи щодо підготовки привабливих агротуристичних продуктів, орієнтованих на певні групи відвідувачів природоохоронних установ. Важливим для функціонування екотуризму в парках є розвиток інформаційної інфраструктури (візит-центр, інформаційні, навчальні центри) та допоміжна інфраструктура (малоформатної нічліжної бази – пансіонати, притулки, агрооселі, пункти прокату, оглядові майданчики та під'їзні траси до атракційних та оглядових місць).

Транскордонні біосферні резервати виступають унікальними природними територіями, де розвивається екологічний туризм, але існує ряд аспектів, які гальмують даний вид діяльності. До основних із них відносять: 1) лінія кордону, яка в даному випадку виступає бар'єрною функцією; 2) недостатня кількість пунктів пропуску на кордоні та великі відстані до найближчих пунктів пропуску; 3) недостатня кількість спільних туристичних екологічних стежок та маршрутів; 4) відсутність чіткої статистичної системи, яка дозволяє обчислювати кількість туристів на маршрутах та кількість наявних туристичних маршрутів за видами та категоріями; 5) недостатня кількість спільних туристичних проєктів, які дозволяють ефективно залучати Європейські інвестиції; 6) немає чіткої координації щодо розвитку екологічного туризму по всій території транскордонного біосферного резервату.

Україна має багаті традиції в сфері гармонізації стосунків людини з природою,

що знайшли своє вираження в теорії та практиці заповідної справи і створенні науково обґрунтованої концепції екологічної безпеки країни. Розпочався розвиток екологічного туризму ще у 1996 р., за часів створення громадської організації «Спілка сприяння розвитку сільського туризму в Україні» на території Закарпаття, Слобожанщини, Буковини, Полісся та Поділля. Проте відсутність правового регулювання викликає складнощі у розробці програм регіонального розвитку екологічного туризму.

Природно-заповідний фонд України включає в себе ряд територій та об'єктів, які мають подвійну задачу - заповідання природи та рекреацію - національні природні парки (НПП) та регіональні ландшафтні парки (РЛП). Це природоохоронні, рекреаційні, культурно-освітні, науково-дослідні установи, що створюються з метою збереження, відтворення та ефективного використання природних комплексів та об'єктів, що мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність. Нині загальна частка земель що включені до складу ПЗФ України становить 4,95% від площі країни. ПЗФ України нараховує 7346 територій та об'єктів, з них 19 національних природних парків та 49 регіональних ландшафтних парків - установ ПЗФ. Проте та незначна кількість інформації про НПП та РЛП, що є в мережі Інтернет, ні в якій мірі не задовольняє попит серед населення. Одним із варіантів вирішення проблеми дефіциту інформації може стати інтерактивна кадастрова система.

Зазначаємо, що з понад як 300 рекреаційно-туристичних закладів, розміщених на територіях національних природних парків України, на землях їх постійного користування знаходиться лише незначна кількість (до 10 %). Головне завдання національних природних парків України полягає в управлінні (планування, організація, координація, контроль) рекреаційною (туристичною) діяльністю, зокрема відвідуванням території. Здійснення такої екотуристичної діяльності (організація збуту туристських послуг, турів) на природно-заповідних територіях покладається на спеціалізовані державні і комерційні (а також спільні акціонерні) структури - туристські фірми.

Типова рекреація (загальнооздоровчий відпочинок) не може бути основним заняттям відвідувачів (екотуристів) парку. Для них основне - високодуховне спілкування з природою, що викликає чисті почуття, сприяє інтелектуальному збагаченню, фізичному наповненню здоров'ям. Для забезпечення виконання національними природними парками покладеного на них завдання щодо створення умов для організованого екотуризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності у природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних ландшафтних комплексів і об'єктів на їх території виділяються зони регульованої і стаціонарної рекреації. Для просторового обмеження рекреаційного навантаження вздовж трас туристських маршрутів та екологічних стежок доцільно влаштовувати природоохоронні лінійні коридори шириною до 20 м, які повинні стримувати вільне пересування відвідувачів парку поза туристською трасою чи екскурсійною (прогулянковою) стежкою. У межах національних парків відповідно до проектів організації їх території можуть прокладатись ландшафтно-маршрутні коридори вздовж туристських трас, що зв'язують рекреаційні центри і становлять собою в залежності від рельєфу місцевості лінійні природні урочища шириною від 10 м до 10 км.

Найстаріший природний національний парк України - Карпатський - був створений у 1980 р. загальною площею 47,3 тис. га, розташований у верхів'ях Черемоша й Прута Івано-Франківської області. Для парку характерна різноманітна й багата за видовим складом флора-понад 110 видів судинних рослин (майже 60 % усього видового складу Українських Карпат), в т.ч. 125 видів занесені до Червоної книги. Територія парку заселена переважно лісовими видами фауни. На його території розташовані такі відомі центри відпочинку і туризму як Яремча, Ворохта, Кременці. Популярними в межах парку є еколого - і науково-пізнавальні маршрути на о. Несамовите, г. Маковиця, г. Хом'як та, особливо, на г. Говерла.

У 1990 р. в Закарпатській області створений *Синевирський державний природний національний парк* площею 54,0 тис. га. Він розташований у верхів'ях Терембі та Ріки в

Міжгірському районі на висотах 600-1700 м. На території парку розташовані цінні в рекреаційному відношенні озера Синевир та Озерце. НПП "Синевир" відомий найкоштовнішим своїм скарбом - Синевирським озером, справжньою голубою перлиною Українських Карпат, та унікальним і єдиним в Європі Музеєм лісосплаву на Чорній Ріці. Багатою і різноманітною є фауна парку. Тут живуть кабани, олені, косулі; зустрічаються ведмеді, глухарі, рисі. Нараховується кілька десятків джерел мінеральних лікувальних вод різного складу - типу "Нарзан", "Арзні", "Єсентуки-17". На території парку розташовані мисливські будинки, рекреаційний комплекс, бази і будинки відпочинку, турбаза.

Національний природний парк "Вижницький" знаходиться на території Вижницького району Чернівецької області. У тамтешніх краях за часів Австро-Угорщини серед місцевих жителів побутовала поговорка: "Якщо б Господь Бог вирішив провести відпустку на Землі, то неодмінно вибрав би для цього Буковину". Парк відзначається багатством ендемічних видів рослин і тварин на незначній за площею загалом лісистій території. НПП "Вижницький" перспективний для розвитку пішого, мисливського, велосипедного, кінного туризму.

Ужанський національний природний парк є складовою частиною першого і найбільшого в Європі трilaterального біосферного резервату "Східні Карпати". На території парку виходять джерела мінеральних вод, збереглися буково-ялицеві ліси та праліси, знаходяться дерев'яні пам'ятки сакральної архітектури, функціонують 2 бази відпочинку, 2 гірськолижні бази, санаторій, турбаза, туристичний притулок.

Національний природний парк "Сколівські Бескиди" створено з метою збереження середньогірних ландшафтів з унікальними в Європі буковими пралісами. У межах парку знаходиться Всеукраїнська дитяча оздоровниця - курорт "Східниця" з джерелами мінеральних вод типу "Нафтуся". Для науково-пізнавального туризму інтерес становить городище древньоруського літописного міста Тустань на Урицьких скелях.

Яворівський національний природний парк репрезентує ландшафтну область Розточчя. Більшість території парку вкрита лісами, які в поєднанні з горбогірним рельєфом створюють своєрідне пейзажне та ландшафтне різноманіття. У даній місцевості знаходяться цікаві історико-культурні об'єкти, зокрема, Крехівський монастир св. Миколая. По сусідству з національним парком розміщується курорт "Шкло" з сірководневою мінеральною водою. Парк пропонує послуги з організації велотуризму.

Національний природний парк "Подільські Товтри" за площею (261316 га) - найбільший в Європі. Рекреаційно-пізнавальний інтерес мають розміщені на його території горбогір'я Медобор, або Товтр, з розкішною природною рослинністю та карстовими утвореннями (печера "Атлантида"), величні каньйони Дністра та Смотрича з унікальними відслоненнями силурійських порід, Бакотська затока на Дністрі з Свято-Михайлівським скельним монастирем. До складу парку входить Національний історико-культурний заповідник "Старе місто" з фортецею (м. Кам'янець-Подільський). У межах парку знаходиться курорт "Сатанів" з цілющою мінеральною водою типу "Нафтуся".

Шацький державний природний національний парк створений у 1983 році. Його площа - 32,5 тис. км². Парк розташований у Любомльському районі Волинської області на межі Польщі і Білорусі. Шацький національний природний парк включає систему Шацьких озер (24) з найбільшим своїм "діамантом" - озером Світязь - найглибше озеро України (площа - 27 км², глибина - 58 м). Особливу рекреаційну цінність мають тут озера, які відносяться до басейну Західного Бугу, особливо Світязь і Пісочне. Вода в них чиста і придатна для пиття, гідрокарбонатно-кальцієвого типу, прісна (кількість солей становить 140-160 г/л), насичена киснем, має нейтральну і слаболужну. На території Шацького парку функціонують понад 40 пансіонатів і баз відпочинку. Місцями рекреаційні навантаження перевищують допустимі норми, тому першочерговим завданням є обмеження кількості відпочиваючих. У межах парку розміщені пансіонат "Шацькі озера" на березі о. Світязь, санаторій "Лісова пісня" на березі о. Пісочне,

численні спортивно-оздоровчі та дитячі табори (56), бази відпочинку та інші рекреаційні заклади.

Подальший розвиток екологічного туризму в НПП України неможливий без запровадження туристичного маркетингу та регіонального менеджменту туризму на їх територіях. Дані завдання повинні вирішуватися кожним окремим суб'єктом туристської діяльності, тобто, НПП, враховуючи стан та структуру туристських ресурсів, їх привабливості та пропускну здатність, наявність та можливості споживача, ціни на запропоновані послуги тощо.

Важливим напрямком роботи для НПП України має стати рекламно-інформаційне забезпечення діяльності: видання тематичних і комплексних буклетів, схем, атласів та інших рекламних атрибутів і т.п. Це сприятиме розширенню попиту та туристичної зацікавленості у діяльності НПП. Відсутність або недостатній розвиток туристичної інфраструктури в межах НПП зумовлюють можливість залучення іноземних інвестицій для перспективного розвитку екотуризму як одного з пріоритетних напрямків роботи.

Для того щоб екологічний туризм мав перспективи розвитку в Україні для його організації варто керуватися наступними засадами: 1) спрямованість до природи і на використанні переважно природних ресурсів; 2) збереження первозданності навколишнього природного середовища; 3) пріоритетність екологічного утворення, формування відносин рівноправного партнерства з природою; 4) збереження місцевого соціокультурного середовища; 5) економічна ефективність і стійкий розвиток тих районів, де проходять екологічні тури.

У зв'язку з тим, що зараз формується нове наукове уявлення про ландшафт, в який крім природних включаються історико-культурні утворення, великого значення набуває гуманістична цінність ландшафту. Національні природні парки України, в яких охороняються природні та історико-культурні комплекси, мають велике, ще не до кінця усвідомлене суспільством рекреаційне значення. Вони служать справі патріотичного виховання населення, особливо молоді, в дусі шанування рідної природи та історії.

Одним із завдань Української асоціації активного і екологічного туризму є формування спільного бачення явищ та процесів українського туристичного середовища учасниками та ефективного співробітництва, поліпшення якості послуг та розвитку галузі.

Низький рівень екологічної свідомості туристів є причиною багатьох варварських вчинків і свідчить про неготовність людей до екотурів. Відсутність кваліфікованих кадрів призводить також до того, що мало хто з туроператорів хоче займатися цією діяльністю, а якщо хтось і береться, то його дії не зовсім відповідають принципам екологічного туризму. Важливим чинником, який зменшує перспективи розвитку екотуризму в Україні є недосконала законодавча база, яка відштовхує інвесторів. ЗУ «Про туризм», держстандарти з туристичного обслуговування та послуг населенню практично не торкаються питань екології і зменшення негативного впливу туристичних підприємств на довкілля. Для підприємств, що надають туристичні послуги має бути таке правило: надання туристичних послуг не повинно супроводжуватися порушенням характеристик природного довкілля.

На особливу увагу сьогодні треба приділяти також проблемі антропогенної трансформації як зміні природних систем під впливом господарської діяльності людини. Це інтегрована характеристика, яка враховує не лише зміни структури геосистеми в цілому, але й фізичні й хімічні забруднення компонентів ландшафтної системи, зміни видового складу. Антропогенна трансформація характеризує сукупний вплив різних видів навантажень на ландшафтну систему. Це результат взаємодії людини з навколишнім середовищем у рамках конкретних геосистем.

Висновки, обговорення та рекомендації. Відзначаємо, що враховуючи розвиток екологічного туризму в світі він виступає необхідним елементом державної концепції розвитку туризму на перспективу. У державі має бути резерв територій, які за

своїми природоохоронними, ландшафтними, естетичними, природно-історичними особливостями можуть претендувати на заповідання. Для того, щоб екологічний туризм розвивався, необхідно вдосконалювати інфраструктуру, зберігати недоторканість територій, проводити заохочувальні заходи. Україні потрібно створити розгалужену мережу гірських притулків, невеликих кафе і ресторанів, що працювали б у відповідності до вимог саме екотуристів. Екологічний туризм також має велику перевагу в цінovій політиці, адже він є досить дешевим і доступним. Екологічний туризм також має значні можливості для бізнесу, а з іншого боку, при належній постановці справи він у стані внести суттєвий внесок у природоохоронну діяльність із залученням у неї інвестицій.

Авторські внески

Концептуалізація: Смочко Наталія, Лужанська Тетяна, П'ятка Наталія

Зберігання даних: Смочко Наталія, Лужанська Тетяна, П'ятка Наталія

Формальний аналіз: Смочко Наталія, Лужанська Тетяна, П'ятка Наталія

Придбання фінансування: Смочко Наталія, Лужанська Тетяна, П'ятка Наталія

Розслідування: Смочко Наталія, Лужанська Тетяна, П'ятка Наталія

Методика: Смочко Наталія, Лужанська Тетяна, П'ятка Наталія

Ресурси: Смочко Наталія, Лужанська Тетяна, П'ятка Наталія

Нагляд: Смочко Наталія, Лужанська Тетяна, П'ятка Наталія

Підтвердження: Смочко Наталія, Лужанська Тетяна, П'ятка Наталія

Візуалізація: Смочко Наталія, Лужанська Тетяна, П'ятка Наталія

Написання: Смочко Наталія, Лужанська Тетяна, П'ятка Наталія

Список бібліографічного опису:

1. Буняк С.О. (2011). Сільський зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи інноваційного розвитку. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/67640534.pdf>.
2. Горішевський П.А., Васильєв В.П., Зінко Ю.В. (2003). Сільський зелений туризм: організація надання послуг гостинності. Івано-Франківськ. 128 с.
3. Горленко І.А., Балабанова Г.В. (1994). Проблеми комплексного розвитку території. Київ: Наукова думка. 295 с.
4. Дорогунцов С., Ральчук О. (2008). Сталій розвиток: траєкторія можливостей та обмежень. *Вісник НАН України*. №8. С.14.
5. Зінко Ю.В. Сільський зелений туризм: організація надання послуг гостинності. Івано-Франківськ. 156 с.
6. Матвійчук Л.Ю., Тишук І.В. Сільський зелений туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід. Луцьк, 2017. 260 с.
7. Мельник А.Ф. (2003). Організаційно-економічний механізм розвитку регіону: трансформаційні процеси та їх інституційне забезпечення: Монографія. Тернопіль: Економічна думка. 608 с.
8. Рутинський М.Й., Зінко Ю.В. Сільський туризм. Київ. 271 с.
9. Ткаченко Т.І. (2009). Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: навчальний посібник. 463 с.
10. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021-2027 років. Офіційний веб-сайт Міністерства. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku>

References:

1. Bunyak S.O. (2011). Rural green tourism in Ukraine: problems and prospects of innovative development. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/67640534.pdf>. [in Ukrainian].
2. Gorishevskiy P.A., Vasilev V.P., Zinko Y.V. (2003). Silskiy green tourism: organization of grant of services hospitality. Ivano-Frankivsk. 128 s. [in Ukrainian].
3. Gorlenko I.A., Balabanova G.V. (1994). Problems of complex development of territory. Kyiv: Scientific thought. 295 s. [in Ukrainian].
4. Doroguncov S., Ralchuk O. (2000). Staliy development: trajectory of possibilities and limitations. *Announcer of NAN of Ukraine*. № 8. S.14. [in Ukrainian].
5. Zinko Y.V. (2003). Silskiy green tourism: organization of grant of services hospitality. Ivano-Frankivsk. 156 s. [in Ukrainian].
6. Matviychuk L.Yu., Tischuk I. (2017). Silskiy green tourism as factor of regional development: methodological aspect and practical experience. Luts'k. 260 s. [in Ukrainian].
7. Melnik A.F. (2003). Organizationally economic mechanism of development of region: transformation processes and them instituciynne providing: Monograph. Ternopil: Economic idea. 608 s. [in Ukrainian].
8. Rutinskiy M.Y., Zinko Y.V. (2006). Silskiy tourism. Kyiv. 271 s. [in Ukrainian].
9. Tkachenko T.I. (2009). Staliy development of tourism: theory, methodology, business realities: train aid. 463 s. [in Ukrainian].
10. Regional strategy of development of the Zakarpattya area on a period 2021-2027 years. Official web site of Ministry. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku> [in Ukrainian].

Дата подання публікації 05.09.2022 р.

DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-4-6>